

Kényszerhelyzetben árnyalatokért

Az áprilisi Híd és a körülmények

9.

Herceg szeptember 4-én és 5-én megszervezte a B. Szabó György szorgalmazta irodalmi találkozót, nem Kupuszinán, hanem Zomborban. Mindössze tizenötén jöttünk össze az osztrák–magyar monarchiabeli Polgári Kaszinóban, akkor magyar művelődési egyesületben, ahol otthonosan mozogtam, hiszen 1945/46-ban Zomborban jártam a gimnázium negyedik (ma: az elemi iskola nyolcadik) osztályába, s számtalanszor megfordultam ott. Az utca, amelyikben laktam, a sztapári út legelején, a hajdani megyeházát övező parkból ágazott ki az akkori Ádám-féle vegyeskereskedés felé. Úgy tudtam, az a ház is, amelyikben Herceg lakott, a hajdani megyeházára nézett, a ferencesek templomával csaknem átellenben. A kétnapos tanácskozáson Olajos és Rehák is részt vett, akiket senki sem tekintett írónak. Mindenki tudta, a hatalmi góc rajtuk keresztül ellenőrizte az összejövetelet. A fiatalok közül rajtam kívül Bori Imre és Fehér Ferenc jelent meg. Ács Károly is ott volt, de akkor még nem úgy viselkedett, mint aki közénk tartozik. Megszakítva belgrádi egyetemi tanulmányait – miközben fordítóként bedolgozott a fővárosi rádióállomás szerkesztőségébe – akkortájt került át Újvidékre, a *Magyar Szó* szerkesztőségébe.

Mindaz, ami Zomborban elhangzott, hidegen hagyott. Nem volt bizodalمام a felkínált mentsvárakban. Nem szólaltam fel, nem volt mihez kötnöm. Csak az maradt meg az emlékezetemben, hogy hazafelé jövet, a vonaton Fehér Ferencsel hosszan faggattuk Szirmai Károlyt a hajdani *Kalanyáról*, ő viszont inkább a *Hídról* elmélkedett volna, mindvégig szigorú arckifejezéssel. Akkor még nem tudtam, hogy ez volt a természetes tartása. A tanácskozásról három tudósítás jelent meg. Ezek alapján igyekszem most felidézni a történeteket.

Sulhóf József egy kurta, semmitmondó beszámolót közölt a folyóirat 1951-es évfolyamának szeptemberi számában. „Noha ezen a területen

[mármint Vajdaságban – M. N.] teljes magyar irodalmi élet sohasem sarjadt ki, s a feladat roppant nagy – írta –, a vajdasági magyar írók hiszik, hogy éppen a tájszínnek és tájszellem érvényesítésével, de a jugoszláviai szabadságok révén megizmosodhat irodalmunk és betöltheti azt a szerepet, amelyet a körülmények osztottak ki rá.” Már Sulhóf is a Herceg szíve szerinti tájszínneknek és tájszellemnek szurkolt, s nem a szólamirodalom művelőinek az érdemeiről zengett, mint pár hónappal korábban. Nem voltam vevő a portékájára. „A közös feladatokra és problémáik intézésére irodalmi társaságot alakítottak – írta Sulhóf –, ez veszi kezébe az irányítást, gondoskodik az irodalmi színvonal további emeléséről, gyámolítja a jelentkező igazi tehetségeket és továbbnöveli az írói alkotások elhelyezési lehetőségeit.”

Szervezősdi volt ez a javából. Az irányítás átvétele, ez volt a lényeg, ezért kellett az irodalmi társaság. Sulhóf azonban tévedett: a helyszínen csak kezdeményezték, de nem alakították meg a társaságot. „Egy új irodalmi hetilap megindításával is szorosabbá kívánják tenni a kapcsolatot író és olvasó között – közölte Sulhóf –, ezzel tehermentesítik a Hidat, egyetlen irodalmi folyóiratunkat és lehetővé teszik, hogy a Híd szerkesztésében szigorú, egységes elveket alkalmazzanak.” A fiatalok folyóirata ellenében, amellyel Bori szerint megoldhattuk volna irodalmunk problémáinak java részét. Amolyan mézesmadzagnak szánták. Nemzedék helyett „mindannyiunké” lett volna. Az összefogás nevében. Az összefogás „értelméről” pedig évtizedek óta Bogdánfi jóval később született, elhíresült aforizmája jut az eszembe: „Fogjunk össze, míg össze nem fogdosnak bennünket!” Hacsak nem azért fogdosnak össze bennünket, mert összefogtunk – toldottam meg mindahányszor.

A zombori tanácskozás határozatokat is hozott. A határozatokat azonban soha senki, a *Híd* sem közölte. Tehát azokat nem ismertethetem az olvasóval. Viszont Sulhóf megírta, hogy az irodalmi társaságnak kell majd „...rendszeres találkozások megrendezésével elősegítenie, hogy az első találkozás határozatai életre keljenek...”

Feltűnő volt, de ezen akkor senki sem csodálkozott: miért tűrte el a hatalom, hogy ez a gyülekezet minden előzetes bejelentés és jóváhagyás nélkül, spontánul döntsön a Magyar Irodalmi Társaság leendő megalakításáról, amelynek működéséről alább még majd szó esik. Akkortájt ennél ártatlanabb szervezősdiért is zárítom dukált. Akár politikai, akár civil szervezet megalakítását a hatalmi gócnál, esetünkben a Szocialista Szövetségben – egyszerűen: a népfrontban – kellett kezdeményezni. Miért lehetett ez a zombori magyar eset kivétel? Ma már senki sem adhat erre választ.

A *Magyar Szó* frissen, már szeptember 6-án, a szerző feltüntetése nélkül, *Véget ért az első vajdasági magyar irodalmi találkozó* című cikkében világá kürtölte: „A vajdasági, illetve a jugoszláviai magyar irodalom fejlődését illetően leszögezték, hogy az írónak tájszíneken keresztül kell érvényesítenie a valóságot. A tájszín irodalma természetesen nem merev szabályt és megkötöttséget teremt, csupán a valóság felé irányítja írónk képzeletét és alkotó művészetét.” Különös volt, hogy a napilap egy szót sem ejtett a szocialista realizmusról, amely még hivatalos irányzatnak számított. Közben Zomborban döntés született valami másnak, a tájszín tanának „hivatalos” rangra emeléséről. Nem volt akármilyen. És a *Magyar Szó* emiatt – csodák csodájára – nem berzenkedett. „A múlt szépítése kedvéért nem szabad megkötni az író kezét – szöveg talányosan a cikk –, viszont az írónak nem szabad a valóságtól elvonatkoztatottan, szándékosan nyúlnia a kérdésekhez, hanem felelősségérzettel és bátran a demokratikus szabadság szellemét kell érvényesítenie alkotásaiban is.” Olyan szabadságról írt tehát a *Magyar Szó*, amely csak riasztó „nem szabad”-ok és „kell”-ek ingoványában érvényesülhetett. Ehhez még egy elmaradhatatlan proklamáció csatlakozott: „Ez a vajdasági magyar irodalom egyben határozott kiállás is a jugoszláviai magyarságnak a történelmi adottságok folytán kialakult külön fejlődési útja mellett, amely út lényegesen különbözik például az orosz megszállás alatt levők útjától.” Ebben a mondatban természetesen a „például” szócska kelthet némi figyelmet.

A cikk szerint a találkozó résztvevői megvitatták a vajdasági magyar írók helyzetét, elhatározták egy magyar irodalmi társaság megalakítását, javallották egy irodalmi hetilap indítását, megvitatták a könyvkiadás kérdéseit, nemkülönböztetve a hetilapok és a *Híd* szerkesztési elveit és kritériumait.

Az *Ifjúságban* a szeptember 8-án megjelent, *Mit eredményezett az első vajdasági magyar irodalmi találkozó?* című tudósítást Fehér Ferenc írta, nevének feltüntetése nélkül. Bizonyos, hogy közlés előtt egyeztetünk vele, s egyetértettem a cikkben foglaltakkal. Alighanem amolyan szerkesztőségi állásfoglalásnak szántuk, azért maradt el az aláírás. „Már a tanácskozás elején felvetődött a kérdés: mi a vajdasági magyar irodalom célkitűzése azontúl, hogy a valóságot bemutassa? A vita folyamán elhangzott felszólalások igazolták, hogy a valóság bemutatása, mint irodalmi célkitűzés, nem lehet azonos a tulságos időszerűségre való törekvéssel [értsd: aktuális politikai célzatossággal – M. N.], mint ahogy azt eddig néhányan értelmezték. Irodalmunknak mélyebbre kell szántania, társadalmi valóságunk szabadabb művészi megfogalmazására van szükség, hogy hiteles irodalmat teremtsünk. Felmerült a tájirodalom követelésének a kérdése. A fogalom

tisztázásával megállapodtak abban, hogy a tájirodalom nem jelenthet köztettséget az író számára, hiszen élményeivel a vajdasági életben gyökerezik, aki itt él. Ennélfogva a local couleur nem is nevezhető szabálynak, mert nem más, mint a vajdasági író élményeinek az író által nyert művészi megfogalmazása. Irodalmunkat egyébként sem kötheti senki szabályokhoz, csakis az irodalmi színvonalhoz, ha művészi kvalitásban eredményt akarunk elérni.”

Nem nehéz figyelni arra, hogy a vajdasági irodalom célkitűzésére vonatkozó konklúzió itt másként hangzik – nemcsak a couleur locale tekintetében –, mint amit a *Híd* és a *Magyar Szó* tudósításában olvashattunk. „Irodalmunk célkitűzéséhez tartozzék az is – írta az *Iffúság* –, hogy íróink sajátos vajdasági öntudat kialakítására törekedjenek a magyar emberekben. S lényegében ezt nem érhetik el másként, csak úgy, ha írásaiknak hitelt biztosítanak.” A hitelt pedig – miként a fentiekből kitűnik – a társadalmi valóságba történő mélyebb szántás, a szabadabb művészi megfogalmazás, a művészi kvalitás nyújtja. Ilyen egyszerű a dolog.

Természetesen az *Iffúság* is tudósított arról, hogy az írók javasolták a jugoszláviai magyar irodalmi társaság megalapítását, egyetértettek abban, hogy egy irodalmi hetilapot kell indítani, úgy döntöttek, hogy közvetlen kapcsolatot teremtenek a Jugoszláv Írószövetséggel, meghányták-vetették a magyar könyvkiadás ügyes-bajos dolgait, elemezték a *Híd* és a hetilapok irodalmi rovatainak szerkesztési politikáját. „Az irodalmi találkozó eredményességét még nem mérhetjük fel, miután csak pusztán ajánlatok hangzottak el a tanácskozások folyamán, de remélhető, hogy azok elfogadása nem ütközik semmi akadályba” – írta az *Iffúság*. Kiérezni-e a remény mögül a kételyt?

A zombori találkozóval kapcsolatban *Meditáció a betűről és az írásról* címmel Majtényi Mihály, a *Híd* felelős szerkesztője is írt egy behódoló glosszát a folyóirat 1951-es évfolyamának szeptemberi számában. Azzal kezdte, hogy miután végiglapozta a zombori határozatokat, megkísérel „távlatot adni egy-két dolognak, ami a zombori határozatból talán kimaradt”. Mit akart Majtényi „kiegészíteni”? 2011-ben az a benyomásom, tulajdonképpen a vajdasági öntudat fejlesztése és irodalmunk valóság-elemeinek látványosítása érdekében ragadott tollat. Szerinte mintha a vajdasági öntudat érlelése lett volna a tanácskozás tétje. Az viszont a couleur locale-hoz való ragaszkodásnak volt a függvénye. „Mondhatná valaki – mint ahogy mondta is Zomborban: az, hogy vajdaságiak vagyunk, mi bennünk él és magunkban hordozzuk – írta Majtényi. – De vajon tényleg magunkban hordozzuk-e eléggé? Útjait, marasztaló sarát, átalakuló falvait és annak kritikáját, hogy van-e bennük igazi átalakulás. Egész tájának ké-

pét és múltjának nyomait, apróságait egészen a titeli barlanglakásokig. A tegnapi gőgös polgárszemlélet kielemezését a tejjel-mézzel folyó Kánaán legendájáról [...] s a felismerést, mennyi munkára és hány nemzedék erőfeszítésére lesz még szükség, hogy ez a táj mindenkire egyforma érvénnyel valóban Kánaán legyen.”

Majtényi tanúsága szerint tehát Fehér Ferenc el is mondta Zomborban azt, amit később az *Iffúság* tudósításában megfogalmazott: vajdasági mi-voltunkat – a vajdasági öntudatot – magunkban hordozzuk. Majtényi erről korántsem volt meggyőződve. Ahhoz, hogy kielégítően („eléggé”) magunkban hordozzuk, szükségesnek látta, hogy a valósághoz különös módon viszonyuljunk. És miként fogta fel ezt a „valóságot”? „Voltaképpen irracionális távolságot építettünk ki – írta Majtényi – magunk és a valóság között: valóságról beszélünk, és nem látjuk, miért papírosízű annyi sok valóságrajzunk. Mert senkiben sincs elég elhatározás, hogy kigyalogoljon a gombosi Duna-partra, a titeli fennsík csodálatos tájaira, sem arra, hogy megálljon – mondjuk – Szabadkán a régi ferenciek terén, egyszerűen úgy, mint csodálkozó, ámuló, szemlélődő költő. Még kevésbé, hogy szemlélődésbe merüljön valamelyik falu gyepsorának szélén. S hogy ezt a látszólag céltalan költői szemlélődést, vagy akár tudatosan végzett megfigyelő és kutatómunkát, merészen formábaöntse és őszintén megszólaltassa.”

Mintha Majtényi nemcsak az irodalomnak a valósághoz való viszonyulását látta volna kissé triviálisan, a felszín, a látvány szintjén, vele együtt triviálisan fogta fel a helyi színek Herceg által melengetett tanát is. A valóságot már-már a helyi színek látványára redukálta. Miközben a szocialista realizmus szószólói a valósággal való kapcsolat ürügyén gyarak, bányák, szövetkezetek, építőhelyek látogatására noszogatták az írókat, Majtényi ezt most „tájlátogatással” cserélte volna fel. Fentebbi idézetemben nagy ívet írt le a gombosi Duna-parttól a Titeli-fennsíkiig. Úgy adta a sors, hogy kamaszkoromban mindkét helyen többször is jártam. Sőt Szabadkán ötödikes gimnazista koromban egy éven át a ferencesek templomának tözsomszédságában laktam, oda jártam hajnali misére, ott ismerkedtem meg egy kedves szőke lánnyal, első szerelmeim egyikével, akinek a nevét ma is a szívemben hordom. Gomboson egy csónakból ruhástul a Kis-Dunába fordultam, s mire a hűvös szélben, vizes ruhámban a faluba érteztünk, kiadós náthát kaptam. Ma úgy érzem, mintha az ott szerzett náthával éltem volna le az életemet. No és a Delibláti-homokpuszta – vetem közbe ma kissé cinikusan, ahol ugyancsak többször megfordultam –, miért ne zarándokolnának el a helyi színektől megkótyagosodott írók Európa egyetlen sivatagába, ha látni akarják, mi fán terem a Vajdaság?! Betévedhettek volna Fejértelepre, alias Šušarára, a homokpuszta akkor még színmagyar

falujába is, ahova jómagam egy tikkadt nyáron többször elvándoroltam. Lehetett volna akár a sivatag is az emblémájuk!

Majtényi természetesen azon is kesergett, hogy fiatalokkal utazva, Gombos felé a szárnyvonalon, „a Mosztonga kiszáradt ingoványai között mindenki láthatta a régi bácsi vár romjait”, nemkülönben „a falu közepén, hat évszázados feketeségével égnek meregeti nyakát a hajdani Templárius-rend templomának a múltból ittmaradt harangtornya”, de a fiatalok közül senki sem tudott ezekről az emlékekről. Ezzel kapcsolatban idézte fel Majtényi, hogy „Kultúrtańacsunk végrehajtóbizottságának ülésén” a minap kiderült: nagy mulasztások történtek a „tárgyi és a szellemi történelmi anyagkutató, az anyag összegyűjtése körül”, s rájött, emiatt is az írók okolhatók. „Mi, íróemberek, mert nem tártuk fel eléggé, nem teregettük ki elég hangosan, hogy mit jelent ez a munka – érvelt Majtényi. – S nem hallattunk segítség-kiáltást. Mert nem műveljük eléggé a múlt dolgait, ami talán nem is közvetlen írói feladat – és mégis, százszor írói feladat az olyan szegényes szellemi táborban, mint a miénk, ahol senki sem válogathat munkában, ahol annyi sok minden vált írói feladattá.”

Így tágították a „helyi színek” szószólói az írók állítólagos feladatait mind szélesebb tevékenységi körre, mindenre, ami a magyarság életével kapcsolatba került. Végül a politizálást, a nemzetiségi ügyekről való politizálást már az írásnál is nyomósabb feladatuknak vélték. Az írástudók felelősségének el nem hervadó tanára hivatkozva. Ettől elsőnek már Szenteleky is elkábult. S ezzel levették a terhet azok válláról, akiknek azt viselniük kellett volna: a politikusokéról. Vajon nem egy rossz nemzeti hagyomány éledezett itt? Vajon a népi írók szépirodalom ürügyén nem hasonlóképpen politizáltak Horthy Magyarorszáğában? Ők azonban végül is – a második világháború után – eljutottak az ilyen magatartás konzekvenciájáig, megalakították saját politikai pártjukat, a Nemzeti Parasztpártot, parlamenti választásokon vettek részt, koalíciós kormányokban miniszteri állást töltöttek be. Így lett Veres Péterből hadügyminiszter. A magyar irodalom dicsőségére. De ilyen pártalakításról Jugoszláviában szó sem lehetett.

Végül Majtényi kitért az író és az olvasó fájó témájára is. „A provincializmus – mint minőségi vád – még mindig fejünk felett lebeg – írta Majtényi. – S könyveink felett. Hiába kapcsolódtak az olvasótáborunkba egészen új rétegek, a múltból érkező denunciaciók [...] »á, hiszen ez csak vajdasági könyv« – még mindig hallható.” De végül emlékeztetett erre a kijózanító tényre: „Félmillió ember irodalma nem tíz, húsz vagy százmillióké.” Igen, vessük az eszünkbe, a vajdasági magyar irodalom csupán félmillió ember irodalma volt. Ma meg talán háromszázezernyi magyar közösséğéből fakad? „Megtettünk-e mindent annak érdekében, hogy ez

az élő, létező irodalmunk valóban a táj és a hozzátapadó ember kifejezése legyen? – tette fel a kérdést Majtényi. – Csak törekedtünk erre – nem mindig sikerült. Csak ritkán sikerült.” Íme a döntő fordulat Majtényi fejtegetésében: „Talán mert lebecsültük, másodrendű szerepre szorítottuk az esztétikai szempontokat. Az írások kiérlelése nem volt elég bensőséges. Ami vitán felül áll, az – a szándék. Csakhogy a szándék tisztasága nem mentesíthet az esztétikai elmarasztalástól.”

Tulajdonképpen nem tudta eldönteni, mitől lesz egy mű *biteles*: a helyi színektől vagy a művészi kvalitástól. Az *Ifjúság* tudósításában – hadd emlékeztessenek rá – Fehér félreérthetetlenül élményanyagunk elmélyült, szabadabb művészi megfogalmazása, a művészi kvalitás mellett tette le a garast. Bizony, a Vajdaságot a helyi színek tana nélkül is a szívünkben hordtuk, ki-ki úgy, ahogyan megélte. De a megélés még mindig nem mű.

Miként vélekedett a történekről B. Szabó György, aki Herceget a zombori tanácskozás megszervezésére biztatta? Vajon támogatta-e Herceg igyekezetét, hogy a couleur locale tanát a vajdasági magyar irodalomra vonatkoztatva kanonizáljuk? Úgy emlékszem, a helyszínen mellette sem, ellene sem nyilatkozott. Mintha mindazt, ami a couleur locale-ra vonatkozott, elengedte volna a füle mellett. Azért tette-e, mert tisztában volt vele, hogy a szocialista realizmust még képtelenség letessékelni a piedesztálról? Elővigyázatosabb volt a jelen levő Reháknál és Olajosnál is? Vagy talán nem is akarta letessékelni, hanem akkor még csak a zsdanovi salaktól szerette volna mentesíteni? A *Híd* októberi–novemberi kettős számában *Irodalmunk néhány időszerű kérdéséről* címmel, zárójelben *Egy irodalmi találkozó tanulságai* alcímmel közölt egy szöveget, amelyet azonban megjelenésekor nem olvastam el, mert épp október első napjaiban Borival, Fehérrel, Tománnal együtt bevonultam tényleges katonai szolgálatra. A nagy gonddal írott cikket hazajöttöm után kutyafuttában, tüzetesen azonban csak 2011-ben olvastam végig. B. Szabó Herceget sem, Szentelekyt sem említette benne. A „helyi színek” doktrínájáról egyetlen szót sem ejtett. Öt pontban leírta, marxista szemmel milyennek látja irodalmunk aktuális helyzetét, s e helyzetből milyen irodalompolitika következik.

Azt a benyomást keltette, hogy a hivatalos álláspontot prezentálta, úgy, ahogy azt személy szerint felfogta. Az első pontban azt vázolta fel, jugoszláv méreteken elméletileg miként függ össze a társadalmi forradalom az esztétikai forradalommal, a második pontban azt, hogy ebből adódóan ugyancsak elméletileg milyen helyzetbe került a vajdasági magyar irodalom, majd az elmélet és a gyakorlat egységének helyreállítása nevében a harmadik pontban azt fejtegette, a fenti körülmények között mi hárul irodalmi kritikánkra az írók öntudatosodásának és az olvasók

irodalmi műveltségének előmozdítása érdekében, a negyedik pontban az írók és a szerkesztőségek viszonyáról és a közlés kritériumainak egyöntetű alkalmazásáról, az ötödikben a *Hídra* váró átalakulásról elmélkedett.

Kóstolónak idézek néhány gondolatot a cikk első pontjából. „A művészet átfogó elvi kérdései a szocializmus fejlődésének azon a fokán – írta B. Szabó –, melyen ma hazánk áll, lényegében még tisztázatlanok; mindaddig csak részben sikerült az esztétika terén és a műalkotásokban kifejezésre juttatni azokat a forradalmi kihatású elveket és eredményeket, melyeket a szocialista társadalom megteremtésének gyakorlatában már kiérleltünk és felmutattunk. A forrongás művészeti életünkben tehát szükségszerűen következett be: a társadalmi forradalmat követnie kellett az esztétikai forradalomnak.” Vajon meggyőző-e ez az értékelés? Megkockáztatom: marxi felfogás szerint a társadalmi forradalom és az esztétikai forradalom nem ok-okozati viszonyban, hanem kölcsönhatásban van egymással; az esztétikai forradalomnak korántsem kell „szükségszerűen” követnie, ellenkezőleg, meghatározott elemeivel meg is előzheti, elő is készítheti amazt. A megelőzésnek, a követésnek, a késésnek konkrét esetekben más-más, felkutatandó okai vannak. B. Szabó adós maradt a „szükségszerűség” konkrét okának megnevezésével. Talán mégsem volt „szükségszerű”? „Ez a harc sok új és értékes szempontot és gondolatot adott a marxista esztétika továbbfejlesztéséhez – közölte velünk B. Szabó. – A szovjet irodalomelmélet revíziója felszínre hozta a tévedések és tudománytalanságok egész sorát; felfedte a szovjet esztétika dogmatikus és bürokratikus jellegét, siettette a szovjet példa irányító hatásának felszámolását irodalmunkban és művészetünkben. E revízió során jutottunk el a nyugati burzsoá-irodalom és művészet dekadens, emberellenes és haladásellenes jellegének a feltárásáig és ez a harc vetette fel és sürgette az írói és művészi alkotószabadság fogalmának és követelményeinek meghatározását a szocializmusban.”

Noha B. Szabó – ahhoz képest, amit a vajdasági magyar írók Magyar Oszályon szervezett kiskongresszusán 1949 decemberében mondott – felismerte s kiemelte a szovjet irodalomelmélet buktatóit, a szocialista realizmus elméletéből továbbra is fenntartotta a szocialista irodalom és a burzsoá irodalom ellentétére vonatkozó tézist, s miként tüstént látni fogjuk, a szocialista irodalom magasabbrendűségének az elvét is. „Mi sem lenne értelmetlenebb, de veszélyesebb is, mint művészeti életünk mai hullámlázását c s a k esztétikai forradalomnak minősíteni és e korszak műalkotásait, önkényesen és elfogultan m á r egy új, magasabbrendű, szocialista művészet irányadó megnyilatkozásának tekinteni” – írta B. Szabó. Két bekezdéssel odébb így folytatta: „A szocialista művészetelmélet tudományos-esztétikai megalapozása feltételezi azokat a műalkotásokat, melyekben az

új magasabbrendű művészet elemei, ha kezdetleges formában, fejletlenül és kidolgozatlanul, de jelen vannak.” Örvedetes, hogy B. Szabó is belátta, a marxista esztétikát mégsem alapozták meg Lenin különböző írásainak fragmentumai, miként korábban állította, hanem csak ezután kerül sor megalapozására, s ahhoz szükség lesz új, jelentős művek megalkotására, miként Bori Sulhóffal, Bogdánfival, Bálinttal folytatott vitájában írta.

Íme egy idézet a második pontból: „Az adott társadalmi és történeti helyzetben, a szocialista demokrácia művészeti és irodalmi következményei mindinkább tudatosodnak: irodalmunk a Jugoszláviában élő magyar nép irodalma és ezzel az egyetlen szabad magyar irodalom, mely a szocializmus feltételei között minden bürokratikus irányítástól és művészetellenes tendenciák befolyásától mentesen fejlődik; a magyar írónak művészi formában kell megörökítenie társadalmi valóságunkat és ezzel az itt élő magyar nép életét; művészi alkotásaiban kifejezésre kell jutni az új társadalmi és osztályviszonyokból kinövő új művészeti tartalomnak és formának.” És ha ez az utóbbi nem jut benne kifejezésre, akkor nem lehet művészi? És ha irodalmunk mégsem mentes a bürokratikus irányítástól? És ha mégsem örökíti meg „társadalmi valóságunkat”, hanem csupán emberi sorsokat jelenít meg?

Igen jól hangzanak az alábbi sorok: „Művészileg helyesen ábrázolni az új társadalmi viszonyok kihatását az egyénre és a társadalomra és kifejezni e fejlődésfolyamattal létrehozott emberi érzések és gondolatok, szenvedélyek és élmények egész gazdagságát – írta B. Szabó –, úgy hiszem, hogy csak valóban fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotóművész képes.” B. Szabó itt már nem visszatükrözést igényelt, beírta ábrázolással és kifejezéssel, de nem elégedett meg azzal, hogy az író *művészileg* ábrázoljon és fejezzen ki, hanem azt kívánta, hogy művészileg *helyesen* ábrázoljon. Mi rejlik a „művészileg helyes ábrázolás” követelménye mögött? B. Szabó annyit árult el, hogy ennek a követelménynek csak „fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotóművész” tehet eleget. Íróinknak tehát a tehetség mellé el kell sajátítaniuk ezt a „fejlett emberi és művészi öntudatot”. Nyilván azért, mert nem rendelkeztek vele. Legyünk tehát belátással és türelemmel. B. Szabó igen szemléletesen vázolta fel, mire számíthatunk, ha nem leszünk belátással: „Íróink művészi öntudatosodásának folyamatát nem szabad elvontan vagy mechanisztikusan értelmezni; semmi sem ártalmasabb, mint ezt a folyamatot »rendszerbályokkal«, »utasításokkal« befolyásolni és azt hinni, hogy ezt a kérdést valami irodalmi-vita formájában napilap, vagy hetilapok hasábjain megoldhatnánk. Valóban, mi sem könnyebb és kényelmesebb, mint keményen dörögni komoly és művészi kvalitásokkal rendelkező »polgári« írók ellen,

»elmarasztalni« őket, vagy megszabni számukra a művészi mozgásszabadság határait, valóban fémjelzett »zsdánovi« zsenialitással: eddig és ne tovább – »adjon, amit adhat« (a sorok között: legjobb, ha nem ad semmit!) és reménykedni, hogy irodalmunk minden problémáját egycsapásra megoldhatjuk, hisz csak a megfelelő idézeteket kell előkeresnünk. Elmormoljuk a varázsszavakat és az undok varangyosbékából gyönyörűséges tündérleány támad.” Mintha bizony az, hogy „művészileg helyesen ábrázoljon”, nem lenne „utasítás” vagy „rendszer szabály”!

Irodalmunkban tehát a minőségi változást az írók hiányos felkészültsége miatt B. Szabó a távolabbi jövőtől várta. És addig? Mi legyen addig?

B. Szabó áldatlannak látta irodalmunk 1951-ben kialakult helyzetét. Emiatt két irodalmi törekvést, azok szorgalmazóit kárhoztatta. Járhatónak csak azt az utat tekintette, amelyet a hivatalos álláspont ihletével jómaga jelölt ki. „Irodalmunkban a tartalmi mozzanat hosszú ideig tartó kizárólagos uralmát a »forma-forradalom« követte. Ma már azt hiszem nem kétséges, hogy mindkét irányzat esztétikai tévelygései és botlásai társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeinek helytelen értelmezéséből vagy tudatos félremagyarázásából eredtek. Az író alkotószabadságát csak elméletben hirdető, de gyakorlatban tagadó és felszámoló »zsdánovizmus« és vele szemben az író »teljes« társadalmi függetlenségéért és művészi kötetlenségéért síkraszálló »anarchizmus« ideológiai zűrzavart támasztó irányzata között, csak látszólagos ellentét áll fenn, lényegében: egyik sem értette hazánk sajátos fejlődési útját a szocializmusban és nem ismerte fel e fejlődés ideológiai-művészeti és irodalmi következményeit. A szovjet irodalomból átvett sablonokhoz és vulgarizáláshoz való állhatatos ragaszkodás (akár öntudatlanul is!), éppen olyan veszélyt rejteget magában, mint a meghaladott és túlélő burzsoá művészeti eredmények életrekelése és becsempészése – irodalmi életünk demokratizálásának jogcímén – irodalmunkba.” Így lettek az áprilisi „hidasok” ki tudja, hanyadszor kiegyenlítő a szolamirodalom bajnokaival, így lett belőlük most már csempész és anarchista. No de ahhoz, hogy valaki művészi tekintetben jó novellát írjon, miért kellett volna „társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeit” *helyesen* értelmeznie? Más összefüggésben, mint fentebb, de ismét a homályos *helyes* követelményébe botlottunk.

B. Szabó 1951 őszén az irodalmi élet demokratizálását, no meg az írói szabadság mibenlétének körülírását és érvényesítését tekintette a legsürgősebb tennivalónak. Demokratizálódáson az írói közösség megszerzését és annak döntéshozatali jogát értette. Legnagyobb értéknek az írói közösség egységét tekintette. Íme egy idézet arról, B. Szabó szerint mi minden gátolhatta a kívánatos kibontakozást. „Természetesen a demokratizálódás

nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy irodalmunkban »szabad a vásár« és most már felesleges örködni irodalmi életünk egysége felett és hallgatólagosan tudomásul kell venni a negatív jelenségeket és napirendre kell térni felettük! Irodalmunkban éppen úgy, mint közéletünkben is, törekednünk kell a szocializmussal ellentétes megnyilatkozások leleplezésére és éles kritikájára, de vajjon irodalmi életünk demokratizálásának feltételeit megteremthetik-e azok a türelmetlenhangú és gyakran személyeskedő cikkek – a szólásszabadsággal is vissza lehet élni! – melyekben az alkotóművész pellengérré állítása már-már mindennapi jelenséggé lett? Írói közösségünk egységének megbontása ellentáborok szervezésével, az írók művészi tevékenységének rosszakaratú bírálata és az író megnyilatkozási lehetőségének szűkítése önkényesen és felelőtlenül – nem olyan tényezők, melyek elősegítik annak a légkörnek a megteremtését, melyben a művészi tevékenység szabadságáról fenntartás nélkül beszélhetnénk.” És vajon „a szocializmussal ellentétes [irodalmi] jelenségek leleplezése” elősegíti-e a kívánt légkör megteremtését? B. Szabó már az iménti felsorolásban is kötelességtudón leleplezte az áprilisi hidasokat; könnyű ráismerni arra, amivel a szerző szerint épp ők hátráltatták az irodalmi élet demokratizálásának függvényeként felfogott alkotói szabadság mielőbbi érvényesítését.

B. Szabó a harmadik pontban megállapította, hogy „komoly művészi kritikáról irodalmunkban még ma sem beszélhetünk”. Cikkének írásakor Herceg két könyve, Sinkó Ervin, Lőrinc Péter, Majtényi Mihály regénye, Debreczeni József és Komáromi József Sándor könyve – mind frissen megjelent művek – nem talált kritikusra. Ennek ellenére B. Szabó a következőkben látta a vajdasági magyar irodalom nem létező kritikájának a feladatát: „A kritikának kell rávilágítania arra, hogyan tükröződnek vissza a műalkotásokban a társadalmi és történeti fejlődés mozgástörvényei. Vajjon a művészi tartalom és művészi forma közötti egységet sikerült-e az alkotónak megteremtenie? Vajjon a művészi forma valóban a társadalmi valóság elvont visszatükröződése-e stb. A kritikának, ismét műalkotások elemzéséből fel kell deríteni, hogy a meglévő és a polgári társadalom feltételei között kialakult műformák (műfaj, stílus, verselés, nyelv) mennyire alkalmasak az új tartalom művészi feldolgozására. Vajjon az új társadalmi feltételek felvetik-e az új művészi formák megteremtésének lehetőségeit és milyen új műfaji sajátosságokat hoztak eddig létre? A kritikának kell elemeznie, meglévő műalkotások alapján, hogyan módosulnak a műfajok, hogyan tűnnek el, alakulnak át, újulnak fel – egy magasabb társadalmi fejlettségi fokon – az irodalom pozitív és művészileg fejlesztő hagyományai.” Mindez természetesen érdekes téma lehetett volna avatott tollú irodalomszociológusok vagy irodalomelmélettel foglalkozó tudósok számára.

De hol maradt B. Szabónál az a kritika, amely egy-egy irodalmi alkotás művészi kvalitásait értékeli, egy-egy író helyét jelöli ki irodalmunkban? B. Szabó itt mégis visszatért a visszatükrözéshez, s voltaképpen azt követelte, hogy a kritikusok „a társadalmi fejlődés mozgástörvényeinek” művészi visszatükrözését rendeljék alá ugyanezen mozgástörvények tudományos visszatükrözésének. Hiszen nincs rá mód, hogy e mozgástörvények *helyes* művészi visszatükrözését a kritikus közvetlenül a valósághoz viszonyítva mérlegelje. A fenti sorokból is kiolvasható, hogy B. Szabó továbbra is kötődött a szocialista realizmus döntő tételeihez, amelyek az ő interpretációjában „belesimultak” a marxista megközelítésbe.

Ugyanezt a benyomást keltette B. Szabó, midőn egy konkrét vajdasági magyar példával hozakodott elő: „Itt van például Majtényi Mihály regénye. Meggyőződésem, hogy irodalmunk egy igen jelentős művészi értékével állunk szemben. Nem feladatom, hogy e cikkben kifejtsem a regényről alkotott véleményemet, de azt hiszem, Majtényi e művének elemzése rendkívül érdekes esztétikai kérdések tisztázására ad alkalmat. A felszabadulás előtt megjelent regényének és a most megjelent művének (mindkét alkotásban egy tematikát dolgozott fel) összevetéséből és elemzéséből nem az azonosságok és eltérések megállapítása lenne a lényeges, hanem annak felderítése, hogy előmozdították-e az új társadalmi feltételek Majtényi írói egyéniségének kiformalódását, hozzájárultak-e és hogyan, az író valóság szemléletének kialakításához, hatottak-e az író művészi koncepciójának tartalmára és terjedelmére? Észlelhető-e fejlődés tartalomban, szerkezetben, stílusban és nyelvben és miben nyilatkozik meg ez a fejlődés? Tapasztalható-e visszaesés, művészi megalkuvás és nyomát találjuk-e a helytelenül értelmezett progresszív írói és emberi állásfoglalásnak és milyen művészi következményekkel járhat a haladásfogalmaknak ez a téves értelmezése? Vajjon a polgári író számára az új társadalmi feltételek biztosítják-e a művészi továbbfejlődés lehetőségeit vagy szükségszerűen elvezetnek a perspektívátlanságig, az elernyedéssig vagy a művészi színvonal szándékos feladásáig?” De miért volnának a regény két változata között fellelhető különbségek közül esztétikai szempontból épp azok a legtanulságosabbak, amelyeket „az új társadalmi feltételek” váltottak ki? Miért nem volna a fentiek elemzése az irodalomkritikus helyett az irodalomszociológus dolga? Azonkívül: itt Majtényi is „a polgári író” *megtestesítőjeként* szerepel.

A negyedik és az ötödik pontban B. Szabó az újságok irodalmi rovatai által alkalmazott közlési kritériumok összehangolásának és a *Híd* átalakításának piszlicsár teendőivel foglalkozott. Ezekre nem térek ki. Kivéve egy bekezdést, amelyben B. Szabó ujjongva említett egy epizódot. „A Híd

irányvonalának kialakítása – írta B. Szabó – hosszabb időt vesz igénybe: a szerkesztőség éppen az utóbbi szám szerkesztésében jutott el az egységes álláspontig, és pedig éppen a sokat reklamált »rebellisek« kéziratával szemben, melyekben a meggondolatlan és elfogult személyeshangú véleménynyilvánítás (irodalmi életünkről és íróinkról, mint pl. Lőrinc Péterről is) semmiképpen sem jelentett »forradalmi« hatóerőt vagy valamiféle »katódót«, hanem inkább jelent felelőtleniséget és egységbontó-törekvést, melynek felszámolásáért a Híd szerkesztőbizottsága egységesen foglalt állást. Bizonyos, hogy a fogyatékosok nehezen tűnnek el, de a szerkesztési elvek és szempontok kiérlelése és megfogalmazása mellett, a munkamódszerek alaposabb kidolgozására is szükség van. Így juthatunk el majd a kollektív szerkesztésig, és így tudatosíthatjuk a szerkesztőbizottság tagjainak munkájában a kollektív munkával járó felelősséget is.” A „rebellisek” természetesen az áprilisi „hidasok” voltak. B. Szabó hajdani reményeségei szerint is már csupán „rebellisek”. Nem tudom, B. Szabó az ő megleckéztetésüknek örült-e jobban, vagy annak, hogy a *Híd* szerkesztőbizottsága példás egységet produkált a famózus cikk elutasításában. A kárvallott Bori Imre volt; már beszámoltam a *Híd* tizenötödik évfordulója alkalmából Lőrinc Péterhez címzett vitacikkéről, amelyben, igen, a fiatalok katódjáról beszélt. A *Híd*-ben elutasított cikket az *Ifjúság* közölte.

És mi történt a továbbiakban? A *Híd* 1952. januári számából megtudhatjuk, hogy a vajdasági magyar írók ugyanazon hó 5-én és 6-án Újvidéken, az írók, újságírók és művészek klubjában egy újabb, második irodalmi találkozót tartottak, amelyen – nem tudni, milyen összetételben – ugyanazon rágódtak, amin Zomborban. A *Híd*, a lapok irodalmi rovata, színműirodalmunk, a kritika volt terítéken. Sikerült újabb igényeket is támasztaniuk, például azt, hogy a moziban a filmeket magyar nyelven is fölratozzák. Meg hogy nem ártana íróinkat forgatókönyvek írására is serkenteni. Mert az is hiánycikk. Volt egy beszámoló is, B. Szabó Györgyé, a *Híd* tizenötödik évfolyamában megjelent számokkal foglalkozott, de a *Híd* sem, a lapok sem közölték. A Zomborban beharangozott „közös” irodalmi hetilapról viszont a részvevők mélyen hallgattak. Mai szemmel nézve legérdekesebbnek a következő bejelentést találok: „Az értekezlet végül, vita után kimondotta, hogy elvben kívánatosnak tartja külön ifjúsági irodalmi lap létesítését, amennyiben a kezdeményezők biztosítani tudják az anyagiak kérdését és a lap megfelelő terjesztését.” Kik lehettek a „kezdeményezők”? Szerintem a Bálint István köré tömörülő fiatal írók csoportja, akik, miután az áprilisi hidasok bevonultak katonának, már átvették az *Ifjúság* irodalmi rovatának a szerkesztését. Annyit előlegezhetek: nem sikerült az anyagiakat előteremteniük. Nem lett ifjúsági irodalmi újság.

Ezen a második irodalmi találkozóon természetesen az volt a legfontosabb fejlemény, hogy megalakították a Magyar Irodalmi Társaságot. A Zomborban választott, ismeretlen összetételű előkészítő bizottság javaslatára az említett társaság a Vajdasági Magyar Kultúratanács önálló osztályaként alakult meg. Természetesen a vezetőséget is – ugyancsak az előkészítő bizottság javaslatára – megválasztották, Majtényi Mihály, B. Szabó György, Herceg János, Lőrinc Péter, Ács Károly, Gál László, Kolozsi Tibor, Olajos Mihály és Sulhóf József személyében. De ugyan milyen demokratikus elvek alapján választhatta meg a taláalomra összeverődött gyülekezet a vezetőséget? Hiszen még csak közgyűlésnek sem proklamálta magát, s összetételét sem rögzítették. Látni fogjuk: itt nem a tagság választotta meg a vezetőséget, hanem a vezetőség a tagságot. Vajon B. Szabó György ilyen demokráciára gondolt, amikor az „írói közösség” megalakítását sürgette? Ő is benne volt a vezetőségben, amely tüstént munkához látott. Nem berzenkedett a csalafinta eljárás miatt. A *Híd* tudósításából azt is megtudhatjuk, hogy a vezetőség még januárban két ülést tartott. Az első ülésen megválasztotta a tisztségviselőket. Majtényi Mihály lett az elnök, Gál László az alelnök, Ács Károly a titkár, Sulhóf József a pénztáros. A második ülésen a vezetőség „a közgyűléstől kapott meghatalmazás alapján” – így szólt a tudósítás – a tagfelvételtől döntött. Csakhogy a „közgyűlés” légbőlkapott testület volt, amely senkit sem hatalmazhatott fel. Nem létezett. Ennek ellenére a vezetőség elhivatottságának tudatában úgy döntött, hogy rendes tagokat és tagjelölteket választ. A negyvenegy rendes tag közé az áprilisi hidasok soraiból Fehér Ferenc, Major Nándor és Németh István került. Jelentős létszámban rendes tagok lettek a hatalmi góc „kulturmunkás”-nak nevezett bizalmasai is. Egy csomó ember, akiket Herceg egy ízben „mozgalmunkhoz közel álló, irányító szerepet játszó személyeknek” nevezett. Közöttük olyanok is, akik soha egyetlen sornyi, irodalomnak minősülő szöveget sem írtak le. Mint például Kovács András, Girizd László vagy Szalai István. Viszont az áprilisi hidasok közül Bori Imre, Tomán László, Borús Erzsébet és Petkovics Kálmán csak tagjelöltek lehettek. Tomán László esetében ez is öröndetes volt, ha számításba vesszük, hogy Olajos Mihály alig két hónappal korábban nyilvánosan hazaárulással vádolta. Rájöttek, hogy Tomán mégiscsak megkerülhetetlen. Tagjelölt lett Bálint István is és a frissiben köréje tömörülő tehetséges fiatalok, Vörösbaranyi Zoltán, Borbély János, Dujmovics János, Burány Nándor is.

A *Híd* 1952. áprilisi számából megtudhatjuk, hogy a Magyar Irodalmi Társaság újvidéki tagjai összejöttek megvitatni Szerbia Kommunista Pártja Központi Vezetőségének a kultúrára és a művészetre vonatkozó

irányelveit. De ugyan miért tették, ha igaz volt az, amit Sinkó, B. Szabó, Bálint s mások hónapok óta egy emberként szajkóztak, hogy irodalmunkat már nem dirigálják irodákból? Bora Drenovac író bezzeg a Kommunista Szövetség szerbiai vezetőségének ülésén, egy beszámolóban felpanaszolta, hogy a művészet világában „kedvezőtlen jelenségek” ütötték fel a fejüket. Nosza a Magyar Irodalmi Társaság újvidéki tagjai lóhalálában megvitatták, „fellelhetők-e a dekadens irányzat jelenségei” a magyar irodalmi életben is? A *Híd*-ban aláírás nélkül közölt tudósítás szerzője felettébb tapasztalt ember volt a „kiegyensúlyozott” letorkolások megfogalmazásában. „Általánosságban megállapították a felszólalók, hogy a vajdasági magyar irodalomban nincsenek súlyos tévelygések – így a tudósítás, én meg felsóhajtottam: hál’ istennek! –, de egyik-másik író a múltba fordul, s ez azt a látszatot kelti, mintha valóságunktól menekülne. Alapjában véve nincs szó menekülésről, mert ezek az íróink is mai szemmel és a mai élet leszüremlésein át tükrözik vissza a múltat, és az egészen természetes, hogy a múlt irodalmilag kiérleltebben bukkan fel írásaikban, mint a mai valóság.” Árnyalt beszéd volt. Vagy mégsem? Vegyük tudomásul, ez a tudósítás is visszatükrözést említett, tehát a szocialista realizmus bűvkörében mozgott. Szövege szerint a felszólalók kijelentették, a vita jókor jött, mert időközben „megszabadultunk a szovjetorosz irodalom merevségeitől és a napi politika irodalmi visszatükrözésétől is és felszabadultan bontakozhat ki írásainkban mindaz, ami az író művészetén át tárja elénk az életet.” De hiszen maga ez az összejövétel cáfolta a felszabadultságot! „Bizonyos kispolgári jelenségeket kétségtelenül hoztak magukkal az írók a múltból – olvashatjuk a tudósításban – és ezeket kiirtani egyelőre nem lehet, de határozott hangú és erélyes bírálattal elősegíthető, hogy az írók levetkőzzék ezeket a jelenségeket és az olvasók helyesen értékeljék az írásokat, s általában a művészi megnyilatkozásokat.”

Ekkor azonban felborult a bili. A „kulturmunkások” – talán nem az írók? – kipakoltak. „Többen azt a nézetüket juttatták kifejezésre – füstölög a tudósítás –, hogy nem elégedhetünk meg irodalmi bírálatokkal és nem korlátozódhat a bírálat kizárólag esztétákra, mert a kritika ma már nem irodalmi, hanem úgyszólván politikai probléma. Amikor zűrzavar van, akkor már nem irodalmi kérdésekről, hanem az életfelfogás és élet szemlélet kérdéseiről van szó. A fogalmak tisztázását az elvszerű bírálatok akkor is elősegítik, ha nem irodalmi jellegűek, mert ezek a bírálatok pontosan megmutathatják, mennyire tükrözi vissza némely jelenség az áramlatokat és irányzatokat. A mű mint bizonyos jelenségek hordozója kerül a nyilvánosság elé és így nem lehet elszigetelten művészeti szempontból tekinteni sem a jelenségekre, sem a művekre. Világnézeti téren,

az életszemlélet kérdéseiben nem lehet szó azokról az engedményekről, amelyeket a munkásosztály tesz a parasztsággal és a kispolgári tömegekkel kötött szövetségében és a bírálókat hivatott arra, hogy a káros jelenségekre rámutasson.” Arra még nem volt példa, hogy egy „irodalmi társaság”, miközben azzal dicsekszik, hogy megszabadult a zsdanovizmustól, a műalkotások politikai elbírálásáért szálljon síkra. Csupán ennek az egyedülálló esetnek a kedvéért is érdemes volt megalakítani a Magyar Irodalmi Társaságot! Meg azért, hogy megtudjuk: a munkásosztály a parasztságnak és a kispolgárságnak mint szövetségeseinek életszemlélet dolgában kész engedményt tenni, de az értelmiség esetében erről „nem lehet szó”.

A továbbiakban az írók külön is megkapták a magukét kispolgárinak bizonyuló sértődékenységük, visszahúzódnak és elzárkózásuk miatt: nem hajlandók művészetüket „az összesség” szemszögéből megítélni. Szorult „a tömeg” is, mert még mindig idegenül tekint irodalmunkra, s természetesen tanítóink, tanáraink is, mert közömbösek az irodalom iránt, miként is nevelhetnék tehát fiataljainkat a művészet szeretetére! A gyöngyszem azonban csak ezután következett. „Több oldalról felhívták már az írók figyelmét arra, hogy falvaink rohamos átalakulása egyike a legérdekesebb jelenségeknek – olvashatjuk a tudósításban. – Az átalakulás annyira gyors, hogy bizonyos tünetek már eltűnőben vannak. Ezeknek a visszatükrözése hiányzik irodalmunkból, mint ahogyan általában egyáltalán nincs terepjáró az íróink között, és nem járnak ki a falusi tömegek közé. Van még mindig bizonyos elfordulás, félnek a szólamtól, noha a valóság művészi ábrázolása nem szólam, csak élethű visszatükrözés. Szabadságot kellene az íróinkat, hogy menjenek ki a terepre, gyűjtsék az élményeket, forrjanak egybe a falusi tömegekkel és írjanak a falu számára. Erre kell mozgósítani íróinkat és ez feltétlenül elősegíti, hogy az olvasók tábora messzemenően megnövekedjék.” Ennyire futotta ezúttal a zombori tanácskozáson még áhított, intézményesített „írói közösségtől”, alias a Magyar Irodalmi Társaságtól.

A *Híd* 1952. májusi számából megtudhattuk – a tudósítást Steinitz Tibor írta –, hogy a Magyar Irodalmi Társaság még egy tanácskozást tartott, amelyen „a *Híd* helyzetét” vitatta meg, zűrés körülmények között. „Majtényi Mihály, az Irodalmi Társaság elnöke és a »Híd« főszerkesztője, beszámolójában megállapította – írja a tudósításban –, hogy a »Híd« példányszáma ijesztően megcsappant, de keservesebb ennél, hogy néhány írónk is elfordult a »Híd«-tól. Fejtegetését a lap kiadójának, a Testvériség Egység vállalatnak velős megítélésével fejezte be, hogy: úgylátszik, a »Híd« sem az íróknak, sem az olvasóknak nem kell.”

Ez mégsem volt akármilyen. Mire az „írók közössége” intézményesült – amitől B. Szabó csaknem megváltást remélt – kiderült, hogy a *Híd* nem kell senkinek. Majtényi drámai bejelentését Olajos Mihály, pillanatnyilag a Testvériség-Egység Könyvkiadó igazgatója igyekezett enyhíteni, aki szerint a folyóirat jelenlegi helyzete „súlyosan terheli a kiadó költségvetését, a szükséges anyagi eszközöket azonban továbbra is folyósítani fogják”. A vita két irányba ágazott el. Részint azt igyekeztek kifürkészni, kik jöhetnek számításba, s miként lehetne rávenni őket, hogy megvegyék és olvassák a folyóiratot, részint meg azt, milyen „átalakítást” kell a *Híd*-ban – főként tartalmilag – véghezvinni, hogy az olvasó érdeklődését – ha már előfizetett – megtartsa. „A *Híd*-nak irodalmunkban vezető szerepet kell betöltenie – a tudósítás szerint ez volt a jelenlevők véleménye. – Nemcsak a legjobb írásokat kell a maga számára biztosítani, de szilárd szerkesztési elvekkel, meghatározott irodalompolitikával irányt is mutatnia a sokszor imbolygásra, ellomposodásra hajlamos íróknak. Bogdánfi Sándor és Steinitz Tibor beszéltek erről a kérdéstről és eközben valóban nem irodalmi kényszerzubbonyra, nem szűkreszabott, szavakat latolgató, bogarászó szerkesztésre gondoltak de éppen a már alaposan kinőtt csörgős bohócruha levetkezésére, amelyben csak szórakoztatni, megnevetetni lehet, krajcáros sikereket elérni, de igaz életet bemutatni és nevelni nem.”

Mellbevágó képet rajzoltak az írókról.

Méghogy a *Híd*-nak az lett volna a baja, hogy szórakoztató?!

Ez volt a Magyar Irodalmi Társaság utolsó összejövetele.

Herceg Jánost is cserbenhagyta: rövid élettartama alatt semmit sem tett a couleur locale kötelezővé tétele érdekében.

Mire az áprilisi hidasok 1952 szeptemberében hazajöttek a katonaságból, a Magyar Irodalmi Társaságnak már se híre, se hamva nem volt.